

พนมดงรักศึกษา : พื้นที่หลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม PHNOM DONG RAK STUDY : THE DIVERSITY OF LANGUAGES AND CULTURES AREA

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺธ)¹, พระมหาโชติณีพิฐพนธ์ สุทธิจิตโต²,
บุญญิตติ สาลี³, วิโรจน์ ทองปลิว⁴

Phra Dhammamolee¹, Phramaha Chotnipitphon Sutthajitto²,
Banyatti Sali³, Wirote Thongplew⁴

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์¹⁻²
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus¹⁻²

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม³
Mahasarakham University³

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์⁴
Surindra Rajabhat University⁴

E-mail: Chotnipitphon@gmail.com

ได้รับบทความ: 12 กุมภาพันธ์ 2563; แก้ไขบทความ: 2 มีนาคม 2563; ตอรับตีพิมพ์: 30 มีนาคม 2563
Received: February 12, 2020; Revised: March 2, 2020; Accepted: March 30, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายทางด้านภาษาและวัฒนธรรมในพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก พื้นที่ที่เลือกนำเสนอได้แก่ชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับเทือกเขาพนมดงรักทั้งฝั่งประเทศไทยและกัมพูชา จากการศึกษาพบว่า เขาพนมดงรักเป็นเทือกเขากั้นแดนระหว่างไทยและกัมพูชา ในพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่หลากหลาย จึงมีความหลากหลายทั้งทางด้านภาษาและวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพม่าฝั่งประเทศไทยได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ลาว กูย และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพม่าฝั่งกัมพูชาได้แก่ เขมร ลาว และกูย กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ทั้งสองพม่าฝั่งนี้มีการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์ด้านความเป็นเครือญาติและเป็นเพื่อนบ้านไปมาหาสู่กันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลังจากที่มีการกำหนดเส้นกั้นแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมก็มีการปรับเปลี่ยนไป

คำสำคัญ: พนมดงรัก, ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม, กลุ่มชาติพันธุ์, ชายแดนไทย-กัมพูชา

Abstract

The purpose of this article is to study the diversity of language and culture in the area of Phnom Dong Rak mountain range. The selected areas are communities located near the Phnom Dong Rak mountain range, both on the Thai and Cambodian side. This study found that Khao Phnom Dong Rak is a mountain barrier between Thailand and Cambodia. In this area of Phnom Dong Rak mountain range there are many ethnic groups. So there is diversity of language and culture. Ethnic groups live in Thailand include Khmer, Laos, Kui. Ethnic groups live in Cambodia include Khmer, Laos and Kui. The ethnic groups that live on both sides have their own unique settlements, ways of life and culture which are identity of them. All these ethnic groups have relations with kinship and neighbors to each other from the past to the present. After there is the border line between Thailand and Cambodia. Relations between ethnic groups, ways of life and culture have changed.

Keywords: Phnom Dong Rak, Diversity of Languages and Cultures, Ethnic Groups, Thai-Cambodian Border land

บทนำ

อาณาบริเวณเทือกเขาพนมดงรักทอดตัวยาวตั้งแต่ตะวันออกไปทิศตะวันตก มีความยาวประมาณ 320 กิโลเมตร หากนับจากตะวันออกครอบคลุมพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำโขง แขวงจำปาสัก บริเวณประเทศลาวตอนใต้ ทอดยาวไปทางทิศตะวันตกผ่านหลายจังหวัดในภาคฝั่งประเทศไทย ได้แก่ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และสิ้นสุดที่อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว พนมดงรักเป็นเทือกเขาที่ไม่เพียงแต่เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาในปัจจุบันเท่านั้น บทบาทสำคัญของเทือกเขานี้ยังทำหน้าที่เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างพื้นที่ราบสูงและต่ำ พบหลักฐานด้านโบราณคดีและปราสาทหินที่ตั้งอยู่บนและเชิงเขาพนมดงรักแสดงให้เห็นการปะทะปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในบริเวณนี้ตลอดระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 800 ปี ผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักมีความหลากหลายด้านภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมีปฏิสัมพันธ์ทั้งเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ไทย ลาว และกัมพูชาได้ถือกำหนดเทือกเขาเป็นส่วนหนึ่งของเส้นแบ่งเขตรัฐ เมื่อนำแนวคิดด้านภูมิรัฐศาสตร์และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมมาอธิบายปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตการปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์และความขัดแย้งนี้จะพบความไม่ลงรอยกันระหว่างภูมิศาสตร์ด้านวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์รัฐศาสตร์ การพยายามเชื่อมโยงตรึงอำนาจแห่งรัฐทั้งไทย ลาว และกัมพูชาตามความคิดของรัฐชาติทำให้เกิดนโยบายแห่งรัฐเพื่อพัฒนาอาณาบริเวณชายแดนเพื่อเปลี่ยนชายแดนเป็นพื้นที่สัมพันธ์กันระหว่างรัฐ ซึ่งรัฐเข้าใจว่าผู้คนในพื้นที่เกิดความสัมพันธ์กันตามความต้องการก็ตามแต่การที่รัฐชาติจัดการโดยอาศัยอำนาจเพื่อครอบครองพื้นที่และการสร้างความชอบธรรมในการพยายามกดทับ ปิดบัง และสร้างความทรงจำใหม่ในความเป็นความของรัฐชาติทำให้ผู้คนในพื้นที่พรมดงรักมีความสำนึกความเป็นชาติพันธุ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ชายแดนยังมีปัญหามากยิ่งขึ้น ทำให้นโยบายชายแดนไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์และแก้ความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน

บทความนี้เขียนขึ้นจากส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและนัยในการจัดการบริหารพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา พื้นที่ที่ใช้ศึกษาคือ บริเวณด่านช่องจอม ตำบลด่านอำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ โดยเลือกกรอบแนวคิดด้านกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ทางสังคม และวัฒนธรรม ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้ใช้มุมมองเกี่ยวกับชายแดน เน้นผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน ซึ่งยังไม่ได้พิจารณาถึงพื้นที่ที่มีความสำคัญในการแบ่งเขตแดนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และพื้นที่ปะทะปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านยุคสมัยตามลำดับจนถึงปัจจุบัน และในงานวิจัยดังกล่าวนี้เน้นศึกษาความคิดและจินตนาการเกี่ยวกับชายแดนและมุมมองแตกต่างจากรัฐ ซึ่งรัฐได้มองเพียงกายภาพคือ เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขตแดน (borderline) และ พรมแดน (frontier) เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้รัฐกำหนดนโยบายที่จะรักษาพื้นที่และพัฒนาทางกายภาพมากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน ดังจะเห็นชัดในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) ได้มีนโยบายเกี่ยวกับเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า และนโยบายนี้ยังคงมีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน จึงกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษา อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชายแดน

ในบทความนี้จะยกเนื้อหาสาระต่าง ๆ มาเป็นตัวอย่างโดยใช้แนวคิดและมุมมองที่เน้นพื้นที่เป็นหลัก กล่าวคือ ใช้เทือกเขาพนมดงรักที่เป็นพื้นที่ปะทะปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่บริการของเทือกเขานี้เป็นประเด็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ได้เห็นพัฒนาการทั้งพื้นที่ และปรากฏการณ์ของผู้คนครอบคลุมทุกยุคสมัยของการเวลา อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาชายแดนบริเวณเทือกเขาพนมดงรักที่รัฐทั้ง 3 รัฐได้กำหนดเป็นเส้นแบ่งแดนตามธรรมชาติ

พนมดงรัก : พื้นที่และผู้คนยุคปราสาท

การศึกษาสภาพพื้นที่และผู้คนในอดีตในบริเวณเทือกเขาพนมดงรักนี้ พบว่า พนมดงรักเป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญที่ผู้คนในอดีตยกฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีการปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนในอดีตเป็นอย่างมาก หลักฐานด้านโบราณคดีและปราสาทหินที่ตั้งอยู่บนอาณาบริเวณเทือกเขาพนมดงรักแสดงถึงการปะทะปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่นี้ตลอดระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 800 ปี (สุพจน์ ประเสริฐศรี, 2544) และเป็นเทือกเขาที่เป็นเขตแบ่งดินแดนในพื้นที่เอเชียอาคเนย์ในอดีตซึ่งมีชื่อเรียกในภาษาเขมรโบราณที่ปรากฏในจารึกปราสาทขนา (K.660) ว่า วนกัมเวง /*vnam kamven*^๑” (หุ่่งเสียม, 2544) แปลว่า ภูเขากำแพง จารึกนี้มีอายุอยู่ในยุคอาณาจักรเขมรโบราณสมัยเจนละ ซึ่งอาจเป็นเส้นแบ่งเขตแดนโบราณที่อาศัยลักษณะภูมิศาสตร์แบ่งกันเขตแดนระหว่างเจนละบกกับเจนละน้ำ

หลักฐานโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังจะเห็นภาพเขียนที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี และมีผู้คนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในสมัยที่อาณาจักรเขมรเรืองอำนาจ ได้แก่ อาณาจักรฟูนัน เจนละ และพระนคร ดังจะพบปราสาทซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงถึงวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่บริเวณนี้ ปราสาทน้อยใหญ่ที่เรียงรายอยู่บนเทือกเขาพนมดงรัก ได้แก่ ปราสาทวัดภู ปราสาทเขาพระวิหาร ปราสาทตาควาย ปราสาทตาเมือน ปราสาทเขาน้อย และปราสาทสต็อกก้อม จารึกที่พบในปราสาทต่าง ๆ บนเทือกเขาเป็นหลักฐานสำคัญของผู้คนที่อาศัยอยู่และการใช้พื้นที่ในบริเวณเทือกเขาพนมดงรักในชุมชนศูนย์รวมในการปะทะปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในอดีต เช่น จารึกปราสาทเขาน้อยปรากฏชื่อเมืองหนึ่งว่า เขยชปุระ ดังความในจารึกตอนหนึ่งว่า

...บรรทัดที่ 4 เขาผู้มีชื่อว่า อิศวรกุมารเป็นราชเสวกของพระเจ้าแผ่นดิน พระนามว่า ศรี...วรรมันพระองค์นั้น...บรรทัดที่ 5 ...เมื่อได้แต่งตั้งเขาให้รักษาเมืองเขยชปุระอีก จากนั้นได้เป็นเจ้าเมืองเขยชปุระ...บรรทัดที่ 8 ในปี ศกะ ที่ 659 วันขึ้น 8 ค่ำ เดือนไชยชฐะ (เดือน 7) ผู้มีชื่อเสียงที่นี่... ศรีมันทาระ...(จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา(ผู้อ่านและแปล), 2552)

จารึกนี้เป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นถึงการอาศัยอยู่ของผู้คนบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก นอกจากนี้ยังมีจารึกอีกหลายหลักที่แสดงให้เห็นการใช้บริการพื้นที่และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในอดีต เช่น จารึกเสมาวัดกุดแต่ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เป็นจารึกของพระเจ้าวรมันที่ 2 ได้กล่าวถึงพระนามพระเจ้าอโศกนารมณ พระบิดาของพระองค์ และหมู่บ้านชื่อสังกระ เมืองชื่ออาคมยปุระ เขยชฐปุระ ภิมะปุระ และจันทรปุระ นอกจากนี้ถึงการการกินอยู่ของผู้คนในอดีตด้วยว่า “เขาให้ชุดสรงดงามยาวลิกน้ำใสรสจืดสนิทน่ากินน่าใช้...” (อ่านเพิ่มเติมในภาควิชาภาษาตะวันออก, คณะโบราณคดี. ภาษา-จารึก ฉบับที่ 11 สารัตถะจากจารึกและวรรณกรรมท้องถิ่น 90 ปี ศาตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร, 2552) นอกจากจารึกดังกล่าวแล้วยังมีจารึกที่ปราสาทตาเมือน จารึกปราสาทเขาพระวิหาร จารึกปราสาทสต็อกก้อม และจารึกปราสาทเขารัง ที่

ได้กล่าวถึงพื้นที่ ผู้คน และการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในอดีต โดยเฉพาะจารึกปราสาทตอกก๊กอมได้กล่าวถึงรายชื่อพระมหากษัตริย์กัมพูชาในสมัยเมืองพระนครหลายพระองค์ ซึ่งก็เป็นจารึกหนึ่งที่พบอยู่บนเทือกเขาพนมดงรัก

จึงน่าจะสรุปได้ว่า ในสมัยที่มีการสร้างปราสาท เทือกเขาพนมดงรักก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน นอกจากเป็นที่ก่อสร้างปราสาทหลายหลังต่างยุคสมัยกัน ก็ยังมีหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในศิลาจารึกให้เห็นว่า ผู้คนในอดีตใช้บริการเทือกเขาแห่งนี้เป็นสถานที่ปะทะปฏิสัมพันธ์กัน และเป็นศูนย์รวมใจแห่งผู้คน

พนมดงรัก : พื้นที่และผู้คนยุคสงคราม

พื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักแทบไม่ได้รับผลกระทบอะไรมากนักในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้ว่าไทยและกัมพูชาถูกญี่ปุ่นยึดครองก็ตาม แต่เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง คนเขมรในประเทศกัมพูชาเริ่มก่อตั้งขบวนการอิสระเพื่อกอบกู้เอกราชจากฝรั่งเศส ขบวนการนี้มีศูนย์กลางบัญชาการที่พนมดงรัก พ.ศ. 2496 กัมพูชาได้รับเอกราช และเริ่มพัฒนาประเทศ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2513 สงครามเวียดนามขยายตัวเข้ามาในกัมพูชา ภูมิภาคติดกับเทือกเขาพนมดงรักถูกแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายอเมริกาโดยมีไทยเวียดนามใต้ ส่วนหนึ่งของประเทศลาว และสาธารณรัฐเขมร อีกฝ่ายเป็นฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้ามต่อต้านอเมริกาได้แก่ เวียดนามเหนือ ลาว และรัฐบาลปลดแอกกัมพูชาเป็นพันธมิตรกัน ช่วงปี พ.ศ. 2513-2518 ผู้คนที่อยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักเริ่มมีความเดือดร้อน มีปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ มีการใช้เครื่องบินทิ้งระเบิด สมัยถัดจากปี 2518 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2522 ในส่วนฟากฝั่งของประเทศไทยก็มีกระบวนการต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยผู้แทนราษฎรในจังหวัดสุรินทร์คนหนึ่งเป็นผู้นำ ฝ่ายในประเทศกัมพูชาก็ปกครองโดยเขมรแดง การสงครามในช่วงระยะเวลาถึงเกือบ 22 ปี หลังสงครามยุติลงหลังการลงนามในข้อตกลงยุติสงครามในภูมิภาคนี้เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2534 ชาวเขมรและลาวได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยหลายแสนคน ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบศูนย์อพยพและเป็นผู้หลบซ่อนในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณชายแดน ซึ่งในปัจจุบันอาจได้รับสัญชาติไทยแล้ว

พนมดงรักกับการปะทะปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ชายแดน

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมร ส่วนใหญ่เน้นศึกษาในกรอบประวัติศาสตร์กัมพูชา ซึ่งเป็นงานที่เน้นศึกษาพื้นที่และความเป็นรัฐกัมพูชา แต่ก็มีงานบางชิ้นที่ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านตำนานโดยเฉพาะตำนานพุทธทำนายดังความตอนหนึ่งในหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ว่า “...ดูกรอานนท์เอ๋ย จำเดิมตั้งแต่นั้นต่อไปภายหน้า เกาะโคกหมันนี้ แผ่นดินจะงอกขึ้นใหญ่กว้าง และจะเกิดเป็นนครหนึ่ง...แล้วขนานนามพระนครว่า กรุงกัมพูชาธิบดี ส่วนนานา

ประเทศจะเรียกว่า เขมรภาษา...” (พันธุ์หลงเรื่องเดชนันต์(ทองดี ธนรัชต์), 2552) ศึกษาประวัติศาสตร์การปะทะปฏิสัมพันธ์ในยุคสมัยต่างๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ข้อมูลและหลักฐานจากศิลาจารึกและเอกสารโบราณในปลายยุคสมัยเมืองพระนคร ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่อยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน ได้แก่ สมัยพระบาทชัยวรมันที่ 7 ในจารึกปราสาทพระขรรค์สรุปความได้ว่า “พระเจ้าชัยวรมันได้พระราชทานพระพุทธรูปนามนาถให้เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายในพระราชอาณาจักร เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวน่าจะเป็นเมือง โลวทยปุระ (ลพบุรี) สวรรณปุระ (สุพรรณบุรี) ชยราชบุรี (ราชบุรี) ศรีชัยสิงห์บุรี (เมืองในจังหวัดกาญจนบุรี) ศรีชัยวัชรบุรี (เพชรบุรี) ชื่อเมืองสันนิษฐานจากคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (2513) ในจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวถึงกษัตริย์เมืองพระนครว่า “...ผีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระยกพระราชธิดาชื่อสุชมหาเทวีให้เป็นมเหสีของพ่อขุนผาเมือง...” (กรมศิลปากร, 2527) ในสมัยอยุธยาปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์ว่า “...ปี พ.ศ. 1893 พระเจ้ารามธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นและโปรดฯ ให้พระรามศวรและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ไปตีกรุงกัมพูชา (กรมศิลปากร, 2535)

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ยกมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยและกัมพูชา ซึ่งน่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและเขมรด้วย ส่วนใหญ่ข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดารกล่าวถึงการสู้รบกันและเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านราชวงศ์กษัตริย์ผู้ปกครองเมือง ดังในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ในตอนหนึ่งกล่าวถึง ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในปี พ.ศ. 2325 ขุนนางกัมพูชาได้เขียนใบบอกเข้ามาขออ่อนน้อมและขอพระยายมราช (แบน) ออกไปช่วยราชการกรุงกัมพูชา และในปี 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภิเชกให้พระองค์เองเป็น สมเด็จพระนารายณ์รามธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรา มหจักรพรรดิราช บรมนารถพิตเรเจ้ากรุงกัมพูชา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2526) นับตั้งแต่อาณาจักรอยุธยาได้โจมตีอาณาจักรเขมร และได้เผาพระนครราบเป็นหน้ากลอง ทำให้อาณาจักรเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในฐานะดินแดนประเทศราชเป็นเวลาเกือบ 400 ปี ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เขมรถูกอยู่ภายใต้การควบคุมของจักรวรรดิสยามอย่างเข้มงวด ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิด สงครามอานามสยามยุทธทำให้กัมพูชาเป็นรัฐอารักขาระหว่างสยามกับญวน ก่อนที่จะตกเป็นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

ในยุคสมัยที่เกิดการแบ่งดินแดนและรัฐทั้งไทยและกัมพูชาถูกแบ่งเขตแดนชัดเจนมากที่สุดก็คือ สมัยกัมพูชาตกอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2406 การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฝ่ายก็ไม่ได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐชาติของทั้ง 2 ฝ่ายก็พยายามสร้างความเป็นชนชาติของรัฐและสร้างความสำนึกชาติพันธุ์ใหม่ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยังคงมีความสำนึกทางชาติพันธุ์ ถึงแม้จะถูกแบ่งแยกเขตการปกครองผ่านยุคสมัย

ต่าง ๆ ก็ตาม สิ่งที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์นี้ก็คือ ภาษาและวัฒนธรรมเขมร นอกจากนี้ยังทิ้งร่องรอยแห่งอารยธรรมที่เป็นผลงานของบรรพบุรุษคือ ปราสาท ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอารมณ์ซึ่งความสำนึกทางชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการสร้างสำนึกใหม่ น่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2442 เมื่อครั้งมีการปฏิรูปการปกครองในมณฑลลาวกาว มีบันทึกไว้ตอนหนึ่งที่กล่าวถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรพลธิประสมศักดิ์ ได้รับสั่งเจ้าหน้าที่ยกมณฑลว่า “แต่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกทุกหัวเมืองใหญ่น้อยในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัวหรือหากมีราษฎรมาติดต่อที่จะใช้แบบพิมพ์ทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาติว่า “ชาติไทยในบังคับสยาม” ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาติลาว ชาติเขมร ส่วย ผู้ไท ฯลฯ ดังที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด...” (เดิม สิงหะจิต มปป.อ้างใน สมคิด, 2551) การที่มีรับสั่งดังนี้ก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสำนึกใหม่ในความเป็นไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในมณฑลลาวกาวซึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน)ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรบางส่วนในพื้นที่อีสานตอนใต้เกิดความสำนึกตามไปด้วย

พจนมดรักกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงสำนึกกลุ่มชาติพันธุ์ของรัฐ

แคมป์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร” “*เอ็งเกิดเจียมมนุษย์ แคมป์ แมจก็เฮาหา ขอม นึง เขมร*” คำกล่าวสงสัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร แต่เมื่อทบทวนการเรียกชื่อคนต่างชาติพันธุ์ของคนไทยอย่างผิวเผินก็เข้าใจได้ด้วยวิธีการใช้ภาษาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ในคำเรียกย่อมมีการแฝงไว้ซึ่งนัยที่ต้องการให้ผู้อื่นอยู่ในฐานะต่ำกว่าตน และเมื่อเอ่ยถึงคำว่า “ขอม” และ “เขมร” แล้ว หลายคนคิดว่าตนเป็นคนไทยก็ต้องกล่าวในใจว่า คนละพวกกัน ดังความคิดเห็นจากนักวิชาการหลาย ๆ คนต่างพยายามหาความหมายของคำว่า ขอม และเขมร และอธิบายให้แตกต่างกัน จนกลายเป็นคนละพวกกัน แต่เมื่อสอบถามคนเขมรกลับไม่เคยรู้จักว่าใครคือขอม รู้จักแต่คำว่า “เขมร” แต่ในเอกสารไทยได้เขียนไว้แม้ในศิลาจารึกวัดศรีชุม ในสมัยสุโขทัยหลักที่ 2 ก็ยังปรากฏว่า “ขอมสบาดโขลญลำพง” และจิตร ภูมิศักดิ์ ได้ศึกษาค้นคว้าและอธิบายความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม โดยนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ กล่าวโดยรวมก็คือ คำว่า “ขอม” ถูกใช้เรียกคนหลายกลุ่มที่ไม่ได้เจาะจงลงไปว่าเป็นใครที่ไหน และได้คัดค้านแนวคิดของเซเดส์ ซึ่งท่านได้ตีความคำว่า “กัมโพชราช” ในตำนาน จามเทวีวงศ์ และจิตร ได้กล่าวทิ้งท้ายว่า “เราต้องอ่านและตีความศัพท์ของตำนานด้วยความหมายอย่างไทยล้านนายุคโบราณ” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544)

จะเห็นได้ว่า คำทั้ง 2 คำนี้เป็นคำที่นักวิชาการทั้งหลายได้พยายามตีความกันในแง่มุมหลากหลาย มีทั้งที่เห็นด้วยและคัดค้านความคิดเห็นที่ทั้งจิตร ภูมิศักดิ์ และเซเดส์ได้นำเสนอ อย่างไรก็ตาม

ตาม เมื่อเอาความคิดเห็นของคนในสมัยปัจจุบันเข้าไปช่วยนิยามคำศัพท์ทางด้านความเชื่อแล้ว โดยเฉพาะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า ขอม ไว้ว่า “เขมรโบราณ”

แสดงให้เห็นถึงการยอมรับบางส่วนว่า ขอมคือคนเขมร แต่เป็นคนเขมรในยุคโบราณ และความเชื่อของคนไทยโดยเฉพาะในนามของภูตผีจะเรียกปราสาทต่าง ๆ ที่อยู่ในไทยและกัมพูชาว่า ปราสาทขอม อักษรที่ไทยเคยใช้ในอดีตว่า อักษรขอม แม้จะมีรูปเขียนเหมือนอักษรเขมรปัจจุบันก็ตาม ไทยก็เรียกว่า อักษรขอมหวัด

ความสับสนในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ซับซ้อนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาก็เกิดขึ้น เมื่อมีการแบ่งผลงานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นอีกพวกหนึ่ง ผู้วิจัยพยายามถามว่า “มีคนเขมรกี่คน” คนเขมรในบ้านด่านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไทยก็ลังเลที่จะตอบว่ามีหรือไม่มี เพราะความสับสนในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ตนเอง ต้องถามใหม่ว่า “คนที่พูดภาษาเขมรมีเยอะหรือเปล่า” จึงได้คำตอบ

การสร้าง ความสับสนโดยนักวิชาการที่สังกัดรัฐชาติไทยยังมีเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ จากคำว่า ขอมไม่ใช่คนเขมร ก็เกิดคำใหม่ว่า “เขมรถิ่นไทย” “ไทยเขมร” ความไม่ยอมรับว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเดียวกันกับผู้คนในกัมพูชาที่ยิ่งทวีมากขึ้น คำเรียกของคนเขมรที่บ้านด่านเรียกคนเขมรกัมพูชาว่า “พวกเขา” แต่คนเขมรในบ้านด่านเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกวยถึงแม้จะเป็นคนละกลุ่มชาติพันธุ์แต่ในบ้านด่านว่า “พวกเรา” การสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาหรือผู้ที่อพยพมาข้ามแดนมาเพื่อค้าขายและตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านโอรสเมียด กัมพูชา เป็นการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเชิงลบ ในขณะเดียวกัน เมื่อต้องการผลประโยชน์ในด้านการค้า และการติดต่อประสานงานในพื้นที่ก็บอกกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาว่า “ตนเองเป็นคนเขมร” ซึ่งสร้าง ความยอมรับเป็นญาติสนิท

การนิยามคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรให้แตกต่างจากคำว่า ขอม และคนเขมรนิยามตนเองว่า คนไทย ก็เพื่อเหตุผลในการสร้างคุณค่าบางอย่าง และให้ความหมายในทางลบกับอีกบางสิ่ง ธงชัย วินิจกุล ได้เรียกว่า “การนิยามอัตลักษณ์ในเชิงลบ” (negative identification) (Thongchai, 2001)

เขมรป่าดงก้าวไปสู่ความเป็นคนอีสานได้

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร เมื่อกาลเวลาผ่านพ้น ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองพระนคร กรุงสุโขทัยและอยุธยาตีตกรองและทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเมืองพระนครบางส่วนต้องย้ายเมืองหลวงไปตามลำดับดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2257 กลุ่มชาว กวยได้อพยพจากอัตปือแสนแป มาอาศัยอยู่รวมในพื้นที่ด้านเหนือเขาพนมดงรัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2260 ก็มีการตั้ง “เขมรป่าดง” ปรากฏในเอกสารพงศาวดารมณฑลอีสาน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่

กับความเป็นรัฐสยามในอดีต อันจะโยงถึงผู้คนในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาว่า กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เป็นกลุ่มเดียวกัน ไม่ได้แยกกันเหมือนในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยที่มีการไปตีเมืองเสียมราฐ ได้กวาดต้อนมา หนึ่งในจำนวนนั้นเป็นบุตรของเจ้าเมืองเสียมราฐด้วย ชื่อว่า นางตาม มาตไว ต่อมาได้แต่งงานกับนายสุน หลานพระยาสุรินทร์ภักดี ชาวเขมรทราบว่านางตาม มาตไว เป็นหลานสะใภ้ของเจ้าเมืองก็เลยพากันอพยพมาอยู่เพิ่มมากขึ้น (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร อ้างใน อัมภาง ขมดี, 2551)

“เขมรป่าดง” จึงเป็นชื่อเรียกผู้คนที่อยู่ในพื้นที่แถบเทือกเขาพนมดงรักตอนเหนือ โดยกลุ่มผู้เดินทางและฝ่ายปกครองจากเมืองอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในหนังสือนิทานโบราณคดี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ นิทานที่ 17 เรื่อง แม่น้ำโขง, 2487) ตอนหนึ่งว่า “เมื่อฉันไปมณฑลอีสานครั้งหลัง ไปพบ “เขมรป่าดง” อีกจำพวกหนึ่ง สอบสวนได้ความว่า เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองศรีสะเกษ และอำเภอประโคนชัย (เดิมชื่อว่าเมืองตะลุง) ในจังหวัดนครราชสีมา บรรดาอยู่ทางฝ่ายใต้ต่อแดนกัมพูชา ชาวเมืองเป็นเขมรป่าดงทั้งนั้น พูดภาษาเขมรและมีการเล่นอย่างโบราณหลายอย่าง เช่นเอาใบไม้มาเป่าเป็นเพลงเข้ากับการขับร้อง ที่เรียกกันว่า “เขมรเป่าใบไม้” เป็นต้น ฉันเคยได้ยินแต่เรียกชื่อมาแต่ก่อน เพิ่งไปเห็นเล่นกันจริงครั้งนั้น...” ความเป็นเขมรป่าดงอยู่ในความเข้าใจและรับรู้ของฝ่ายปกครองและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเรื่อย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2483-2484 กล่าวคือ ในสมัยที่มีปัญหาการแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งในสมัยนั้นกัมพูชาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ทำให้ฝ่ายปกครองรู้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณพนมดงรักนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งมีอยู่ทั้งที่อยู่ในเขตแดนที่เป็นพื้นที่ประเทศไทยและกัมพูชา

ผลกระทบจากการขีดเส้นแดนในครั้งนั้นที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในด้านการโยกย้ายพลัดถิ่น ผลกระทบจากสงคราม และการดำรงชีพในพื้นที่ที่เกิดปัญหาพิพาท กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ถูกขีดเส้นเขตแดนชั้นกลางระหว่างพื้นที่ที่ติดกัน โดยที่กลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เคยไปมาหาสู่กันและปฏิสัมพันธ์กันมาโดยตลอด เมื่อมีการขีดเส้นกันกลาง มีรั้วกัน ห้ามเข้าออกไปมาหาสู่กันโดยรัฐชาติทั้ง 2 ฝ่าย วิธีชีวิตจำต้องปรับเปลี่ยน ความคิดความรู้สึกก็เปลี่ยน นโยบายทั้ง 2 รัฐชาติถึงโหมลงบนชีวิตผู้คนชายแดน

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรภายใต้ชาตินิยม คำจากปากของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้ง 2 ฝ่ายในขณะนั้น พูดกันคนละอย่าง ทั้ง ๆ ที่เคยกินข้าวร่วมหม้อกัน เขมรในรัฐชาติไทย บอกว่า “เขมรทาสฝรั่ง” แต่เขมรในกัมพูชาก็ว่า “เขมรทาสไทย” (สัมภาษณ์นายสปี ดิงาม, 2551) การปลุกฝังความเป็นรัฐชาติไทยจากคำว่า “ชาติไทยบังคับสยาม” ถูกบังคับให้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในขอบขันธสีมาประเทศไทยกรอกลงในสัญชาติ บางครั้งเกิดการตอบโต้ก็มี เช่น เรื่องกบฏผีบุญ หรือผีผู้มีบุญ เกิดขึ้นทั่วไปในอีสานที่เกิดในพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ กบฏกลุ่มบุญจัน ลูกเจ้าเมืองขุขันธ์

การปรับเปลี่ยนชื่อเรียกกลุ่มคนเขมรเป็นคนไทยอีสานได้ทำให้กลายเป็นอันที่แตกต่างไปจากความเป็นเขมรตามชาติกำเนิด ก็เพื่อกลืนกลายชาติพันธุ์ ห้ามติดต่อกับคนเขมรอีกพวกหนึ่ง โดย

ให้มีเจ้าหน้าที่รัฐได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ เป็นผู้คอยสอดส่อง นางเยื่อ(นามสมมติ) (2552) ได้กล่าวว่า “ตอนที่อายุวัยเด็ก สงสารพ่อมาก ต้องขายวัวเดือนละหลายตัวเพื่อเอาเงินให้ ตำรวจ กำนันจะเป็นคนมาบอกทุกเดือนว่า ตำรวจเขารู้นะว่า พ่อติดต่อกับฝ่ายกัมพูชา รักษาคนไข้ แบบผิดกฎหมาย ยาสมุนไพรอะไรนั่นมันผิดกฎหมาย รักษาไม่ได้ และรักษาคนเขมรกัมพูชาด้วยแล้วยิ่งผิดมาก ตำรวจจะมาจับแล้วนะ ผมมาเตือนก่อน.. พ่อก็เลยต้องจ่ายเงินให้เขา บางครั้งพ่อไม่มีเงิน ต้องหนีระหกระเหินไปอยู่กับคนเขมรที่เป็นญาติอยู่อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี อีกฟากโน้น หลายเดือน จนเรื่องเงียบ ก็กลับมา ฉันจำได้ตลอดกับคน ๆ นี้ ...”

บทบาทนโยบายชาตินิยมเข้ากลืนกลายความเป็นชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนเป็นไทยมาก จนกระทั่งคำว่า “คนอีสานใต้” ก็ถูกนำมาใช้กับคนเขมรในพื้นที่จังหวัดอีสานชายแดนติดประเทศกัมพูชา คำว่า “คนเขมร” คนในพื้นที่ไม่กล้าเอ่ยคำตอบคำถามว่า “เป็นใคร มาจากไหน” กลับตอบทดแทนด้วยคำว่า “ผมและฉันเป็นคนอีสานใต้”

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ

หลังจากหมดสิ้นสงครามอินโดจีนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดน คาดกันว่าจะอยู่ปกติสุข แต่ไม่เป็นเช่นนั้น เริ่มต้นในปี 2502 เจ้าบรมวงศ์เธอ กษัตริย์แห่งกัมพูชาได้ยื่นฟ้องศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2502 ว่าประเทศไทย ลุกล้ำอธิปไตยกัมพูชาและขอให้ศาลมีคำสั่ง

1. ราชอาณาจักรไทย มีพันธที่จะต้องถอนหน่วยทหารที่ได้ส่งไปตั้งประจำ ณ บริเวณสิ่งหักพังของปราสาทเขาพระวิหาร ตั้งแต่ ค.ศ.1954

2. อำนาจอธิปไตยแห่งดินแดนเหนือปราสาทพระวิหารเป็นของราชอาณาจักรกัมพูชา

การไต่สวนพิจารณาคดีเป็นไปอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 3 ปี มีการนัดพิจารณาสืบพยานทั้งหมด 63 ครั้ง จนในที่สุด ศาลโลกก็ตัดสินให้กัมพูชาเป็นฝ่ายชนะคดีด้วยคะแนน 9 ต่อ 3 เสียงเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2505 ยังผลให้ประเทศไทยต้องยินยอมทำตามข้อเรียกร้องทั้ง 2 ข้อของกัมพูชา (<http://th.wikipedia.org/wiki>) ในปีที่ตัดสินคดีเรื่องนี้ตรงกับปีที่ชุมชนบ้านด่าน และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ช่องจอมต้องถูกปลัดกีวี่ คนเก่ง และผู้ใหญ่สปี ดิงาม เกณฑ์ให้ย้ายที่ตั้งหมู่บ้านจากเดิมเป็นชุมชนบ้านด่านในปัจจุบัน และเมื่อเสร็จสิ้นไทยก็ปิดพรมแดนโดยสิ้นเชิง ผู้คนก็ไม่สามารถเข้าออกประเทศแบบทางการได้

“วันเสียงปืนแตก” ตรงกับวันที่ 7 สิงหาคม 2508 ถือเป็นวันที่มีความสำคัญในฐานะวันที่เกิดการปะทะกันด้วยกำลังอาวุธระหว่างพลพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) กับเจ้าหน้าที่ตำรวจของรัฐเป็นครั้งแรกที่บ้านนาบัว ต.เรณู อ.นาแก จ.นครพนม ถึงแม้พื้นที่จะอยู่ไกลจากชายแดนไทย-กัมพูชา แต่ในกัมพูชาก็มีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ในช่วงปลายปี

พ.ศ. 2497 ขบวนการคอมมิวนิสต์ที่ยังอาศัยอยู่ในกัมพูชาได้จัดตั้งพรรคการเมืองถูกกฎหมาย โดยใช้ชื่อพรรคว่า “กรมประชาชน” (Krom Pracheachon) หรือ “กลุ่มประชาชน” เพื่อลงเลือกตั้งสภาในปี พ.ศ. 2498 ซึ่งผลปรากฏว่า พรรคประชาชนได้รับคะแนนเสียงจากการเลือกตั้งครั้งนั้นเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะเข้าไปเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติได้ ส่วนพรรคที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดคือ พรรคสังคมนิยม (Sangkum Reastr Niyum) หรือ “กลุ่มสังคม” ของเจ้าสีหนุ

หลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง สมาชิกของพรรคประชาชนก็โดนกลุ่มของเจ้าสีหนุกดดันและตามจับกุมจนต้องหลบหนีไปอยู่ใต้ดิน เช่นเดียวกันกับพรรคประชาธิปไตยที่โดนเจ้าสีหนุกดดันจนต้องสลายตัวไปก่อนหน้านี้ เนื่องจากพระองค์กล่าวหาว่าพรรคเป็นอันตรายต่อนโยบายของพระองค์ การหลบหนีของพรรคประชาชนในครั้งนั้น ส่งผลให้พรรคไม่ได้ลงเลือกตั้งครั้งต่อมา ในปี พ.ศ. 2505 ในช่วงนี้เอง ที่เจ้าสีหนุเริ่มเรียกกลุ่มฝ่ายซ้ายที่แฝงอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยชื่อว่า “เขมรแดง” โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนไทยจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ ดังนั้นการแก้ไขและป้องกันการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในปีนั้นจึงเกิดขึ้น นอกจากมีการย้ายรวมหมู่บ้านแล้ว ยังต้องหนีลูกปืนที่เกิดจากการปะทะระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายกัมพูชาและไทย เมื่อเหตุการณ์สงบในปี 2509 ก็กลับมาอยู่หมู่บ้านเหมือนเดิม

“กระบวนกรคอมมิวนิสต์ยังไม่จบเพียงแค่นั้น ในราวปี พ.ศ. 2514-16 ก็ได้ข่าวเรื่องคอมมิวนิสต์อีกครั้ง ชาวบ้านก็พากันกลัว นอนไม่หลับ นอกจากนี้ยังมีการปล้นสดมภ์ทรัพย์สินและอาหารชาวบ้านอยู่เนื่อง ๆ แต่ชาวบ้านก็ต้องอยู่ไม่รู้อะไรจะไปไหนก็ช่วยกันไป ถ้าเขามาปล้นก็ให้เขา ไม่ขัดขืน เพราะก่อนปล้นเขาจะส่งข่าวมาก่อนว่าอยากได้อะไร เอาจำนวนเท่าไร พวกเราก็จะเตรียมไว้ให้เขา” (สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2551. นายสปี ดิงาม)

ราวปี พ.ศ. 2521-2522 เกิดการต่อสู้อย่างหนักในประเทศกัมพูชาปัญหาภัยคอมมิวนิสต์การยิงปืนใหญ่เข้ามาตกในเขตไทยเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะในช่วงเย็น และมีลูกปืนใหญ่ตกในโรงเรียนบ้านด่านเป็นเหตุให้นักเรียนตาย 4 คน และชาวบ้านตาย 2 คน ทำให้นักเรียนไม่กล้าไปเรียนและครูไม่กล้ามาสอนเป็นเหตุให้ต้องย้ายโรงเรียนมาสร้างในที่ปัจจุบัน การอพยพย้ายชุมชนให้อื่นและกลับไปบ้านเดิม ญาติ และคนรู้จักมักคุ้นกัน

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านด่าน ได้กล่าวว่า “ในช่วงนี้ผมก็ต้องเข้าไปเช่าบ้านอยู่ที่อำเภอปราสาท แล้วขับรถไป-กลับ ลูกและเมียก็พาไปอยู่ด้วย ไม่มีใครไปเรียนเลย แต่ผมก็ต้องมาทำงานและดูแลโรงเรียน ประมาณเกือบ 2 ปี เหตุการณ์จึงสงบ ชาวบ้านก็มาอยู่ในหมู่บ้านเป็นปกติ ไม่มีใครย้ายหนีออกไปเลย เพราะหลายคนก็รักที่นี่ โดยเฉพาะผมเป็นพ่อเป็นคนลาว อพยพมาอยู่นานแล้วตั้งแต่ราวปี 2504 โน้นแหละ จึงคิดว่า เหมือนเป็นบ้านเกิดของตนเอง” (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552)

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านด้านว่า ปัญหาความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ของประชาชนใน บ้านด้านและหมู่บ้านในบริเวณแนวชายแดน เพราะกิตติศัพท์ที่ได้ยินกันมาว่า ถ้าพวกเขมรจับใครได้ก็ จะจับตัดคอ และเมื่อเข้าถึงบ้านใดก็จะเผาบ้านเรือน วัด หรือโรงเรียน ก็จะทำให้เกลี้ยๆ พวก คอมมิวนิสต์ไม่สามารถเห็นตัวได้ในตอนกลางวันแต่จะปรากฏตัวขึ้นในตอนกลางคืน แม้แต่ตำรวจ ตระเวนชายแดนก็ถูกบุกตีจนค่ายแตก ทำให้ประชาชนกลัวเพราะพวกคอมมิวนิสต์นั้นโหดมาก และ ไม่สามารถเห็นได้ในเวลากลางวันคอมมิวนิสต์จะปรากฏตัวในตอนกลางคืน อำเภอกาบเชิงในขณะนั้น ได้ถูกยกระดับจากตำบลเป็นกิ่งอำเภอ บ้านด้านในขณะนั้นได้จัดให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเอง (อพป.) โดยการส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกอาวุธเพื่อให้ประชาชนทั้งหญิงและชายในชุมชนสามารถป้องกันตนเองได้ และได้มีการแจกจ่ายอาวุธปืนให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น ปืนลูกซองยาว ปืน ปลย. 88 ปืนคาบิล เป็นต้น

จากคำว่า คอมมิวนิสต์ ถูกเรียกรวมกับคำว่า เขมรที่อยู่อีกฟากของเส้นพรมแดน ทำให้ เขมรในชุมชนบ้านด้านคิดแบบเหมารวมว่า คนเขมนั้นแหละคือคอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจในเรื่อง คอมมิวนิสต์ว่าเป็นอย่างไร บางคนก็เล่าบอกว่า ผูกผ้าพันคอสีแดง บ้างก็ว่า ชอบใส่หมวกถือปืน บ้างก็ ว่า ชอบเดินในเวลากลางคืน ทั้งหมดล้วนเป็นเสียงที่เกิดจากการจินตนาการของคำว่า คอมมิวนิสต์ การใช้วาทกรรมเรื่องคอมมิวนิสต์อันตรายในกระบวนการป้องกันของรัฐบาลผ่านเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ ชาวบ้านสร้างภาพแทนความเป็นคอมมิวนิสต์และสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรด้วยกัน ถึงแม้จะมีแผ่นดินติดกัน แต่มีเส้นแบ่งแดนมากันเท่านั้นเอง

ผลจากสงครามกลางประเทศกัมพูชา กระบวนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยเขมร แดง และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทั้งในไทยและกัมพูชามีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดน เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกัมพูชาในปี พ.ศ. 2504 สมเด็จจันโรตม สีหนุ ได้ประกาศกลางที่ประชุม สันนิบาตสมัชชาแห่งชาติ กรุงพนมเปญ (ประแดงมหาบุญเรือง คัชมาย์, 2543 : 4) โดยเข้ากับทุก ประเทศทั้งที่เป็นคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย ในขณะที่ไทยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ทุกรูปแบบ

การเมืองกัมพูชาในยุคต่าง ๆ ล้วนทำให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดน โดยเฉพาะนโยบายการเมืองเรื่องการโยกย้ายเปลี่ยนถิ่นฐานผู้คนจากเมืองสู่ชนบท ชนบทสู่เมือง ซึ่ง เกิดขึ้นในเดือนเมษายน 2518 เพื่อให้ประกอบอาชีพตามที่ตนเองวาดหวังไว้ ได้แก่ ขุดสระ ขนดิน ทำถนน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตามอายุ เพศ และสถานภาพ แยกออกจากกัน หากหญิงใดมีลูกอ่อนก็จะถูก แยกออกจากลูก หากเจ็บป่วยก็จะปล่อยให้ตาย หรือไม่ก็ฆ่าทิ้งเสีย (สัมภาษณ์ผู้ลี้ภัยในประเทศที่ 3 อ้างใน ประแดงมหาบุญเรือง คัชมาย์, 2543)

“ไม่รู้คนที่อยู่ในหมู่บ้านเดิมหายไปไหนหมด สงสัยตายหมด หรือไม่ก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะว่า หลังจากกลับมาอยู่หมู่บ้านด้านหลังเหตุการณ์สงบแล้ว ก็ไม่ได้ข้ามไปเลย แม้จะมีโอกาสหาของป่าบ้าง ก็ไม่เห็นคนเลย จนกระทั่งเปิดพรมแดนในราวปี 2526 จึง

เห็นคนเขมรเข้ามาซื้อของในตลาดที่ด่าน แต่ก็ไม่ใช่คนกลุ่มเดิมแล้ว ภาษาที่พูดแตกต่างจากเดิม ฟังแทบไม่ออก”

คำให้การของนางเฮง แสงเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์เหตุการณ์หลบหนีลูกกระเบิดสมัยเขมรแดง และการขายของในตลาดมืดจุดผ่อนปรนที่มีได้เพราะการเปิดพรมแดนครั้งแรกในรอบสิบปี (สัมภาษณ์ , 5 ตุลาคม 2551)

พนมดงรักกับวัฒนธรรมผู้คนในอาณาบริเวณชายแดน

ผู้คนในอาณาบริเวณชายแดน (border land) มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากความเป็นพื้นที่อื่น ๆ ในทั่วไป ซึ่งรัฐมักจัดเป็นพื้นที่เพื่อการควบคุม (regulation) ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อควบคุมและกำกับการเคลื่อนไหวผู้คนและการข้ามแดนผ่านช่องผ่านแดนในพื้นที่พรมแดน โดยผ่านการใช้กฎหมาย กติกา ระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่แต่ละรัฐชาติได้กำหนด นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังเป็นหน้าด่านที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันนโยบายจากอีกรัฐหนึ่งไปสู่รัฐหนึ่งเพื่อการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและความมั่นคง ในขณะเดียวกันพื้นที่ชายแดนยังมีความสลับซับซ้อนและหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงลักษณะเฉพาะทั้งสอดคล้อง กลมกลืน และโต้แย้งกระบวนการที่รัฐชาติได้กำหนดควบคุมหลอมรวมความเป็นอันเดียวกัน

วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนก่อนการสร้างเป็นรัฐชาติก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พื้นที่ทางวัฒนธรรมเขมรปรากฏอยู่ในพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักทั้งสองฟากฝั่ง ในสมัยสงครามเย็นและปัญหาการเมืองได้เข้ามาดบังและลบเลือนวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรหายไประยะหนึ่ง กระแสชาตินิยมที่รัฐชาติไทยได้ปลูกกับคนในดินแดนนับแต่การเริ่มสร้างเอกสารประวัติศาสตร์ในแบบเรียนตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมา โดยยกเอาศิลาจารึกวัดศรีชุมเป็นข้ออ้างว่า ได้ขับไล่ขอมสพาดโคลญออกจากพื้นที่ได้ ต่อมาก็สร้างความต่อเนื่องของกรุงอยุธยาเชื่อมต่อกับกรุงสุโขทัย และได้อ้างสิทธิในการครอบครองเหนือดินแดนพื้นที่พนมดงรักทั้งหมด เมื่อฝรั่งเศสทวงคืนพื้นที่ที่ไทยเคยยึดครองก็เกิดการสร้างความไม่พอใจกับความเป็นอาณานิคม กล่าวในทางลบว่า ไทยเสียดินแดนให้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส และสิ่งที่เห็นความเป็นชาตินิยมแห่งรัฐชาติไทยมากที่สุดก็คือการแท้คิเขาพระวิหาร ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เกิดการพิมพ์หนังสือเล่ม “ไทยสถาปนาภคัตริย์เขมร” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พระนคร : ธนะการพิมพ์, 2505) เพื่อแสดงความเป็นผู้อยู่เหนือประเทศกัมพูชา การแสดงออกของไทยในเรื่องนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจินตภาพจักรพรรดินิยม (Alexandra Denes, 2006) โดยคิดว่าเขมรเป็นส่วนหนึ่งของไทย

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวในเบื้องต้นนี้ เป็นการเกริ่นนำเพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพวัฒนธรรมผู้คนโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนบริเวณพื้นที่ผ่านแดนช่องจอม-ออร์เสม็ด

ผลกระทบจากการสงครามทำให้วัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ทั้งมีการดำรงไว้และปรับเปลี่ยนไป โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อตามช่วงเวลาแห่งการสงครามต่าง ๆ

พนมดงรักกับวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายในพื้นที่ชายแดนยุคกระแสโลกาภิวัตน์

ชายแดนไทย-กัมพูชาในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งผ่านการเปลี่ยนผ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้คนในชุมชนชายแดนได้สังสมความทรงจำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำนึกกลุ่มชาติพันธุ์รัฐชาติปรับเปลี่ยนและผลักดันสู่ความเป็นชายขอบและความเป็นอื่นให้กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตแดนไทยและกัมพูชา ผู้คนในชุมชนบ้านด่านยังคงอาศัยอยู่ที่เดิมภายใต้การเข้าควบคุมของอำนาจรัฐไทย แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนโอรเสม็ดและสำโรงถูกโยกย้ายถิ่นฐานด้วยนโยบายการเปลี่ยนผู้คนของการเมืองสมัยเขมรแดง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดตั้งใหม่ชื่อว่า โอรเสม็ด ต่างย้ายถิ่นฐานมาโดยการควบคุมจากอำนาจรัฐกัมพูชา และมีอีกหลายคนโยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่อาศัยร่วมด้วยเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างในคาสโน ซับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง และแม้ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายอย่างการค้าบริการประเวณี หากถามว่า ความสำนึกทางชาติพันธุ์ระหว่างผู้คนในชุมชนบ้านด่านกับชุมชนโอรเสม็ดยังเหมือนเดิมหรือไม่ คำตอบที่ได้อาจมีความหลากหลายแล้วแต่บริบทที่อาศัยผลประโยชน์ที่มีความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายแดน การดิ้นรนปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในบริบทพื้นที่ชายแดนของแต่ชุมชนก็ย่อมมีมากขึ้นปานใด การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพราะความเป็นพื้นที่ชายแดนที่ก้าวมาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็มีมากขึ้นปานนั้น พัฒนาการทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนทั้งสองฟากฝั่งไม่พร้อมกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำเนียงภาษาและวัฒนธรรม อีกทั้งการถูกแบ่งแยกดินแดนโดยอำนาจรัฐด้วย ยิ่งให้มองเห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่งได้ชัด แต่อย่างไรก็ตาม ความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรก็ไม่ได้แตกต่างกัน ถ้าหากตอบคำถามในบริบทที่เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ได้ถูกกดทับด้วยอำนาจรัฐ

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นลักษณะของกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคมการเมืองและระบบเครือญาติเดียวกัน โดยผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ชาติเดียวกัน และมีแบบแผนทางด้านวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้หากจะบรรยายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภาษา ก็ย่อมหมายความว่าเรากำลังบรรยายประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง หรือหลายกลุ่มซึ่งพูดภาษานั้น ดังนั้น คำว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงหมายถึง ลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันของชนเผ่า หรือชนชาติ เช่น กลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน นุ่งห่มเสื้อผ้าเหมือนกัน ทำอาหารอย่างเดียวกัน ตลอดจนมีความเชื่อทางศาสนาเดียวกัน เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันคำเตือนในเรื่องให้ระมัดระวังการใช้ภาษามาใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์โดย เอ็ดมันด์ ลีช (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2544)

ซึ่งได้กล่าวว่า การนำเอาภาษากับกลุ่มชาติพันธุ์ไปเปรียบเทียบกับกัน หรือการนำเอาข้อมูลทางด้านภาษาศาสตร์ไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต้องแยกแยะอย่างระมัดระวัง เพราะกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งอาจพูดได้หลายภาษา ดังนั้น กลุ่มคนสองกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน จึงมิได้หมายความว่า คนสองกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเสมอไป

จากแนวคิดของของเอดมันด์ ลีช ทำให้สังเกตเห็นว่า ถ้าหากการใช้ภาษามาศึกษาความเป็นลักษณะร่วมทางกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่ง ก็น่าจะมีปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะคนทั้งสองกลุ่มเรียกตนเองว่า “เขมร” และมีความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรเช่นเดียวกัน จึงน่าจะอาศัยแนวคิดใหม่ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง อาจมีการเปลี่ยนแปลงภาษาที่ตนใช้ตลอดเวลา แต่ในทางตรงกันข้าม ภาษาที่กลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่ง อาจมีความคงทนข้ามกาลเวลาอันยาวนานก็เป็นได้เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้จะใช้ได้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอมสองชุมชนทั้งสองฟากฝั่ง “ฟังไม่ค่อยออก ได้เป็นบางคำ สำเนียงแปร่ง ๆ เหมือนพูดภาษาเขมรไม่ชัด” คำพูดจากผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรต่างแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะทางภาษาที่ตนคุ้นชินในชีวิตประจำวัน ดูเหมือนจะสร้างความแตกต่างด้านความเป็นชาติพันธุ์ แต่ก็ยังเป็นเพียงสำเนียงและคำบางคำที่เกิดขึ้นใหม่ตามการยอมรับเอาวัฒนธรรมทางภาษาของบริบทชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ และการกำหนดควบคุมโดยอำนาจรัฐผ่านภาษาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตดินแดนนั้น ๆ

แต่เมื่อก้าวข้ามสำเนียงไปสู่ประโยคถ้อยคำ เช่น คำกล่าวคนเฒ่าแก่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ว่า “เมืองกอกระลุม พนมปิยะระเลียบ สบายริกเรียยอังกอร์เวียด” เมื่อสวนความถามผู้คนในชุมชนโอรเสม็ดและให้พูดให้ฟัง พวกเขา ก็พูดว่า “บางกอกระลุม พนมปิยะระเลียบ สบายริกเรียยอังกอร์เวียด” เมื่อแปลความแล้วมีความหมายเหมือนกัน คือ (เมื่อ) “บางกอกกลมไป พนมเปี้ยก็สลาย สุขสบายนครวัด” เมื่อได้ฟังคำกล่าวทั้งสองประโยคนี้แล้ว ก็สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์นี้มีความร่วมกันทางด้านวัฒนธรรมตั้งแต่อดีต เพียงอำนาจรัฐชาติมาบังคับไม่ให้สืบทอดกันได้เพียงชั่วขณะเท่านั้นเอง

เมื่อหันกลับมามองผู้คนที่เป็นผู้แทนกลุ่มวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนโดยเฉพาะในชุมชนหมู่บ้านด้าน จะพบเห็นความหลากหลายที่เกิดจากการเลื่อนไหลของผู้คน สินค้าและวัฒนธรรม จึงทำให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้แย่งชิงความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเด็นที่น่าสนใจตรงนี้ก็ คือ รูปแบบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันแตกต่างออกไปจากอดีตในแง่ที่ว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันมิได้ครอบงำหรือทุบทำลาย แต่กลับดูดซับเอาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่มาผนวกรวมเข้าไว้ (ยศ สันตสมบัติ, 2551) การเลื่อนไหลมาสู่พื้นที่ชายแดนของผู้คนที่หลากหลาย ทำให้ชุมชนบ้านด่านประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว กูย และเขมรซึ่งเป็นคนในพื้นที่เดิม การผนวกรวมวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์รูปแบบใหม่นี้ ผู้คนปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม ถึงแม้จะมีการแย่งชิงในการให้

ความหมายและการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็ตาม แต่การผนวกรวมของผู้คนก็เกิดขึ้น การนิยามความหมายและอัตลักษณ์บางอย่างถูกลบเลือนลักษณะเฉพาะไป สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่รังเกียจเคียดฉุนท์ ปรากฏการณ์ในชุมชนสะท้อนให้เห็นการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างเขมรกับกวย เขมรกับลาว เขมรกับไทย และจีน การเคลื่อนไหวของผู้คนเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนเริ่มมีขึ้นตั้งแต่รัฐได้ใช้อำนาจในการควบคุมจัดพื้นที่ในชายแดน เมื่อผู้คนมีความหลากหลายวัฒนธรรมก็หลากหลายเช่นเดียวกัน

การช่วงชิงพื้นที่วัฒนธรรมด้านศาสนาก็เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเพิ่มมากขึ้น และมีการแยกชุมชนบ้านด่านออกเป็นหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 14 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีวัดอยู่ในหมู่ด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ลาวก็เริ่มคิดสร้างวัดขึ้นใหม่ให้อยู่ในหมู่บ้านตนเอง หมู่บ้านด่านจึงมีวัดมหานิกาย 2 แห่ง การให้ความหมายที่แสดงถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เริ่มชัดเจนเมื่อเรียกว่า “วัดเขมร” และ “วัดลาว” การเรียกชื่อหมู่บ้านที่แตกต่างจากเดิมก็สะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงความหมายเช่นเดียวกัน แต่เดิมก่อนแยกหมู่ เรียกว่า บ้านด่าน หมู่ที่ 1 เมื่อแยกเป็นหมู่ที่ 14 ก็เพิ่มคำให้เห็นความแตกต่างว่า บ้านด่านพัฒนา หมู่ที่ 14 และแยกอีกหมู่หนึ่ง ก็เรียกว่า บ้านหนองกระทุ่ม หมู่ 18 ที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในชุมชนเดียวกันมีเพียงถนนตัดลัดซอยขึ้นเท่านั้นเอง ความหลากหลายทางด้านประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้บางอย่างถูกลอมรวมเข้าด้วยกัน แต่บางอย่างก็แสดงให้เห็นว่าเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว แต่เมื่อทำก็ร่วมกันทำทั้งหมด แชนโฌนตา ประเพณีปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกวย ลาวก็มาร่วมด้วย

ในบริบทตามปรากฏการณ์อย่างนี้จึงไม่สามารถมองวัฒนธรรมให้ยึดโยงติดอยู่กับพื้นที่อย่างตายตัว วัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์มีลักษณะไม่ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราไม่สามารถบอกได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมรเท่านั้นที่แชนโฌนตา กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเท่านั้นที่เล่นประเพณีบุญบั้งไฟ และไม่สามารถพูดได้ว่า คนลาวเท่านั้นที่กินข้าวเหนียวไก่ย่างส้มตำ แม้อาหารการกินก็ถูกลอมรวมเข้าเป็นอันเดียวอันหนึ่ง แม้จะมองว่าเป็นลักษณะเฉพาะวัฒนธรรมที่ติดมากับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ก็ตาม

สรุป

การศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางด้านภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาบนอาณาบริเวณพรมดงรักนั้น มีความเกี่ยวพันกันกับคำว่า “อาณาบริเวณชายแดน” เพราะเทือกเขาพนมดงรักเป็นเทือกเขาที่มีความยาวมาก และมีสัญญาณที่เหมือนจะชิดกันพื้นที่ที่ราบสูงและต่ำไว้ในอาณาบริเวณทั้งสองฟากฝั่งของเทือกเขาประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภาษาและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ในอดีตมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น

หลังจากมีการแบ่งเป็นรัฐของไทยและกัมพูชา การขีดเส้นแดนก็เริ่มมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีการโยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์มาอาศัยร่วมกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่เดิมทั้งในฝั่งประเทศไทยและกัมพูชา โดยที่พื้นที่ที่เป็นชายแดนในปัจจุบันแตกต่างจากครั้งที่เทือกเขาเป็นเสมือนเขตกันพื้นที่ราบสูงและต่ำเท่านั้น ปัจจุบันเทือกเขาพนมดงรักเป็นพื้นที่ที่ไทยและกัมพูชากำหนดเป็นเส้นขีดแดนระหว่างรัฐ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กลายเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนของไทยและกัมพูชา

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชายแดนแต่เดิมรัฐได้มองเพียงด้านกายภาพคือ เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขตแดน (borderline) และ พรหมแดน (frontier) เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้รัฐกำหนดนโยบายที่เสริมสร้างที่จะรักษาพื้นที่และพัฒนาทางกายภาพมากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน ดังจะเห็นชัดในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) ได้มีนโยบายเกี่ยวกับเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า และนโยบายนี้ยังคงมีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

บทความนี้จึงเน้นการมองผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่เลื่อนไหลและซับซ้อนโดยเฉพาะอยู่ในช่วงโลกาภิวัตน์ ผู้คนในพื้นที่ชายแดนต้องผ่านประสบการณ์ทั้งที่เกิดจากอำนาจรัฐเป็นผู้กระทำและการปรับตัวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เลื่อนไหลเข้าไปสู่พื้นที่ชายแดนด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป เช่น การค้าขาย การท่องเที่ยว และการเล่นการพนัน เป็นต้น ผู้คนในพื้นที่จึงต้องอยู่ภายใต้การปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอย่างปลอดภัย การช่วงชิงให้ความหมายและการปะทะปฏิสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ระหว่างผู้คนกับรัฐ และคนกับคน ผ่านความทรงจำในฝ่ายรัฐและผู้คนทำให้งตวยเพิ่มมากยิ่งขึ้น สิ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตผู้คนได้ดีที่สุดก็คือ วัฒนธรรมการนำวัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ชายแดนมาแสดงให้เห็นเป็นลักษณะเฉพาะ หรือลักษณะทางวัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ชายแดนทำให้สามารถมองเห็น การจัดการพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติไม่ได้คำนึงถึงผู้คน และวัฒนธรรมพื้นที่ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งในลักษณะข้ามแดน สังคมในชุมชน และการจัดการบริหารพื้นที่ในด้านต่าง ๆ เช่น การลักลอบข้ามแดน เจ้าหน้าที่รัฐเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มผลประโยชน์เพื่อนำสินค้าและการข้ามแดน ปัญหาความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชากับเจ้าหน้าที่รัฐและผู้คนในชุมชน นอกจากนี้ยังพบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรในพื้นที่ชายแดน ที่รัฐเป็นผู้กระทำการโดยตรง

เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ มะโนรมย์. (2552). พลวัตเมืองชายแดน: กรณีศึกษาเมืองโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). วัฒนธรรมชาวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.

กรุงเทพฯ: บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์ พับลิเคชั่น.

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2535). **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติฉบับสมบูรณ์** เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- _____. (2527). **สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2551). **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน). (2547). **ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ / ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อมรา พงศพิชญ์. (2533). **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- Abner Cohen. (1974). **Urban Ethnicity**. London : Tavistock Publications.
- Fredrik Barth. (1969). **Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Cultural Difference**, Boston : Little Brown and Company.
- Thongchai Winichakul. (1994). **Siam Mapped : A History of the Geo-Body of a Nation**. Honolulu: University of Hawaii Press.